

การศึกษาหลักและแนวคิดเกี่ยวกับกฎหมาย ตามแนวทางการบรรยาย
ธรรมะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)
A Study about Principle and Concept of Law from Discourse of
Somdet Phra Buddhaghosacariya (P.A.Payutto)

ดิเรก ควรรสมาคม*

คณะนิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยพายัพ เขตแม่คาว, ถนนซูเปอร์ไฮเวย์เชียงใหม่-ลำปาง
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50000

Direk Kounsamakom

Faculty of Law, Payap University, Super Highway Chiang Mai-Lampang Road
Muang District, Chiang Mai Province, 50000

Email: dk_pyu@hotmail.com

Received: November 28, 2023

Revised: January 3, 2024

Accepted: January 5, 2024

บทคัดย่อ

การศึกษาวិชากรกฎหมายในสถาบันอุดมศึกษาของไทยนั้น มีวิชาที่เป็นรากฐานอยู่เบื้องหลังคือ นิติปรัชญา แต่ในระยะหลังวิชานิติปรัชญามักถูกทำให้หมดความสำคัญลงไป เห็นได้จากบางสถาบันไม่กำหนดเป็นวิชาบังคับ ในหลายสถาบันกำหนดเป็นวิชาเลือก สำหรับด้านเนื้อหา มุ่งศึกษาว่ากฎหมายคืออะไร และกฎหมายควรจะเป็นอย่างไร ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น จึงมุ่งเน้นไปที่แนวความคิดที่มาจากอารยธรรมตะวันตกเป็นส่วนใหญ่ ในแง่ที่ว่านักคิดคนนั้นคนนี้ คิดว่าอย่างไร เสนอแนวคิดทางกฎหมายอย่างไร แล้วจึงมาถกเถียงกันว่า แนวคิดเช่นนี้ดีหรือเสียอย่างไร นักศึกษากฎหมายก็ได้แต่เพียงจดจำเอาแนวคิดดังกล่าวมาใช้เพื่อสอบผ่านไป ในบทความนี้ต้องการนำเสนอหลักและแนวคิดของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่เกี่ยวกับกฎหมาย ผ่านการบรรยายธรรมะ จากนั้นจะได้วิเคราะห์และเปรียบเทียบกับแนวคิดปรัชญาตะวันตก เป็นการเปิดมุมมองและองค์ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับกฎหมายในอีกด้านหนึ่ง

คำสำคัญ: การแสดงธรรมะ, หลักแนวคิดเกี่ยวกับกฎหมาย, สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

* รองศาสตราจารย์, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ.

Abstract

The study of law in Thai higher education institutions is founded on the study of jurisprudence. However, in recent years, jurisprudence has been increasingly marginalized. Some institutions have made it an elective course, while others have even eliminated it altogether. The content of jurisprudence courses in Thailand typically focuses on Western philosophy, examining the ideas of various thinkers and debating the merits of their theories. Law students often simply memorize these theories just to pass their exams. This article seeks to present the principles and concepts of the law as articulated by the Supreme Patriarch of Thailand, Somdet Phra Buddhaghosacariya (P.A.Payutto), through his Dharma Narratives. These concepts will then be analyzed and compared to Western legal philosophy, opening up a new perspective on the law and providing a foundation for basic legal knowledge.

Keywords: Discourse, Concept of Law, Somdet Phra Buddhaghosacariya (P.A.Payutto)

1. บทนำ

ปัญหารากฐานทางแนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายว่า กฎหมายคืออะไร นับเป็นคำถามพื้นฐานทางนิติปรัชญา คำตอบที่ได้มาจากการที่ได้มีการรวบรวมและศึกษากันมาในวงวิชาการด้านนิติศาสตร์ของไทยพบว่า ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดปรัชญาอารยธรรมตะวันตก การจัดการศึกษาปริญญาตรีวิชานิติปรัชญาในสถาบันอุดมศึกษาของไทยในปัจจุบัน มีในแบบที่ยังกำหนดให้เป็นวิชาบังคับให้ทุกคนได้เรียน ในสถาบันบางแห่งกำหนดให้เป็นวิชาเลือก และในหลายสถาบันไม่มีรายวิชานี้ในหลักสูตรเลย หากพิจารณาในระดับบัณฑิตศึกษา พบว่าไม่มีวิชานิติปรัชญาแต่อย่างใด นิติปรัชญายังคงมีในหลักสูตรปริญญาโทอยู่ แต่เนื้อหาที่แตกต่างกันไปส่วนใหญ่มุ่งศึกษาแนวคิดที่มาจากตะวันตกเปรียบเทียบกับหลักกฎหมายต่างๆ ซึ่งก็คือการเรียนประวัติศาสตร์ของแนวคิดของตะวันตกนั่นเอง คำถามว่า กฎหมายคืออะไร แล้วกฎหมาย (ที่ดี) ควรเป็นอย่างไร หากพิจารณาจากฐานความรู้ของอารยธรรมตะวันออกโดยเฉพาะอารยธรรมอินเดีย จะพบความรู้ที่มาจากศาสนาโดยเฉพาะในพุทธศาสนาว่า มิ่งค้ความรู้อันเกี่ยวกับเรื่องนี้หรือไม่ อย่างไร หากจะศึกษาอย่างจริงจังจะต้องใช้เวลายาวนานมาก ด้วยการศึกษาในพระไตรปิฎก¹ ซึ่งมีทั้งหมด 45 เล่ม มีเนื้อความทั้งหมด 84,000 พระธรรมขันธ์ แบ่งเป็น พระวินัยปิฎก 21,000 พระธรรมขันธ์ พระสุตตันตปิฎก 21,000 พระขันธ์ พระอภิธรรมปิฎก 42,000 พระธรรมขันธ์ แต่ในสังคมไทยมีผู้ที่อธิบายเรื่องทางธรรมะได้อย่างชัดเจนมาก คือ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต)

ดังนั้นในบทความนี้ มุ่งศึกษาและเปรียบเทียบแนวคิดที่มีอิทธิพลต่อความคิดและความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมายว่าในสังคมไทย มีแนวทางในการอธิบายพื้นฐานของคำว่ากฎหมายอย่างไร ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น และที่สำคัญคือผลดีผลเสีย จากการได้รับอิทธิพลทางแนวคิดที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ผู้เขียนนำหลักและแนวคิดของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ.ปยุตโต) ที่มีอยู่โดยใช้วิธีถอดคำบรรยายธรรมะแบบละเอียดในหัวข้อ นิติศาสตร์แนวพุทธ จากธรรมบรรยายชุดธรรมะสู่การเมือง บรรยายเมื่อวันที่ 28 มีนาคม จากนั้นจึงนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับหลักแนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายของปรัชญาตะวันตก เพื่อให้เห็นถึงข้อดีและข้อด้อยที่เกิดขึ้นจากอิทธิพลที่ได้รับในวงวิชาการนิติศาสตร์ไทย

2. หลักแนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายของปรัชญาตะวันตก

2.1 แนวคิดปรัชญากฎหมายธรรมชาติ (Natural Law)

แนวคิดนี้ ในอารยธรรมตะวันตกเริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ยุคกรีก มีการอธิบายพอสรุปได้ว่ากฎหมายคือกฎธรรมชาติ หรือกฎหมายที่แท้จริงต้องอิงกับกฎเกณฑ์ที่มีอยู่ทั่วไปตามธรรมชาติหรือเกิดขึ้นมาเองโดยมนุษย์มิได้ทำขึ้น เป็นกฎหมายที่อยู่เหนือรัฐและใช้ได้โดยไม่จำกัด

¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, ชำระเพิ่มเติมครั้งที่ 1 พิมพ์ครั้งที่ 11, (ม.ป.ท.: ม.ป.ท.,2550), 109-117.

กาลเทศะ นอกจากนี้ยังมีการอธิบายอีกว่า กฎหมายธรรมชาติเป็นกฎเกณฑ์ทางกฎหมายต่างๆ ในอุดมคติซึ่งอยู่เหนือกว่ากฎหมายที่รัฐสร้างขึ้น โดยถือว่ากฎเกณฑ์ดังกล่าวมีที่มาจากกฎธรรมชาติของสรรพสิ่งซึ่งอาจค้นพบได้โดยการใช้เหตุผล² มนุษย์สามารถเข้าถึงกฎหมายธรรมชาติด้วยการใช้เหตุผลและสติปัญญาที่อยู่ในจิตใจของมนุษย์ทำให้รู้ผิดชอบชั่วดีอันเป็นส่วนหนึ่งของเหตุผลสากล³ ต่อมาในยุคกลางของยุโรป กฎหมายธรรมชาติถูกอธิบายด้วยการอิงกับกฎเกณฑ์ของคริสต์ศาสนาที่มีอิทธิพลเหนืออาณาจักร นักบวช เช่น เซนต์ ออกัสตินและ เซนต์โทมัส อควินัส จึงได้อธิบายกฎหมายธรรมชาติโดยเทียบกับไบเบิลว่า⁴ กฎหมายธรรมชาติคือกฎเกณฑ์ที่อยู่ในสิ่งที่พระเจ้าสร้าง เช่นในจิตใจมนุษย์ซึ่งไม่สมบูรณ์ ตกต่ำเสื่อมลงได้ กฎหมายธรรมชาติอยู่ต่ำกว่ากฎหมายนิรันดรหรือโอองการศักดิ์สิทธิ์ของพระเป็นเจ้ามีศักดิ์สูงสุดครอบคลุมทุกอย่าง ต่อมากฎหมายธรรมชาติในยุคฟื้นฟูได้เน้นไปที่เหตุผล (Reason) โดยเห็นว่า กฎหมายธรรมชาติถูกอิทธิพลของแนวคิดวิทยาศาสตร์ในการหาเหตุผลและพิสูจน์เชิงประจักษ์ กฎหมายธรรมชาติจึงถูกอธิบายว่า⁵ เป็นกฎเกณฑ์ที่มนุษย์สามารถใช้เหตุผลและสติปัญญาด้วยวิธีวิทยาศาสตร์ในการเข้าใจกฎหมายธรรมชาติ เกิดเป็นแนวคิดแบบมนุษยนิยมตลอดจนแนวคิดปัจเจกชนนิยม สิทธิและเสรีภาพส่วนบุคคล และสิทธิมนุษยชน เป็นต้น

2.2 แนวคิดปรัชญากฎหมายบ้านเมือง (Positive law)

แนวคิดนี้สรุปย่อได้ว่า⁶ เกิดขึ้นหลังยุคกลางหรือยุคมืดของยุโรป นักคิดหลายคนพยายามเสนอแนวคิดที่โต้แย้งกับแนวคิดของศาสนจักรที่ครอบงำอยู่ในแง่ตัวศัพท์ คำว่ากฎหมายบ้านเมืองหรือปฏิธานนิยม (Positive law) หมายความว่า กฎหมายที่เกิดขึ้นจากการที่มนุษย์สร้างขึ้น บัญญัติหรือกำหนดขึ้น นักคิดหลายคนได้เสนอหลักการที่จะออกจากการครอบงำของศาสนจักร ได้แก่ เรื่องอำนาจอธิปไตยโดยฉงง โบแดง เรื่องสัญญาประชาคม โดยโทมัส ฮอปส์ จอห์น ล็อก และฉงง ฉาก รุสโซ จนถึงหลักการแบ่งแยกอำนาจของมองเตสกีเออ แต่นักคิดที่มีชื่อเสียงและได้รับการกล่าวถึงมากคือ จอห์น ออสติน ที่เสนอคำอธิบายกฎหมายว่า กฎหมายคือคำสั่งข้อบังคับ มาจากผู้มีอำนาจทางการเมืองสูงสุดในรัฐหรือรัฐชาติปิตัย หากไม่ปฏิบัติตามจะมีสภาพบังคับหรือได้รับโทษ

2.3 แนวคิดปรัชญากฎหมายประวัติศาสตร์ (Historical Law)

แนวคิดนี้ เกิดขึ้นในสมัยเดียวกันกับปรัชญากฎหมายบ้านเมือง แต่เกิดขึ้นโดยนักคิดชาวเยอรมัน คนสำคัญคือ Savigny ที่คัดค้านการนำเอาประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสมาเป็นแม่แบบของกฎหมายแพ่งเยอรมันในปี ค.ศ.1814 ต่อมาได้สอนว่ากฎหมายเกิดจากจิตวิญญาณ

² จรัญ โฆษณานันท์, *นิติปรัชญา*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ขอนพิมพ์, 2532), 118.

³ สมยศ เชื้อไทย, *ความรู้กฎหมายทั่วไป คำอธิบายวิชากฎหมายแพ่ง : หลักทั่วไป*, พิมพ์ครั้งที่ 12 (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2549), 108.

⁴ ดิเรก ควรสมาคม, *นิติปรัชญา*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2563), 84-85.

⁵ สิทธิ บุตรอินทร์, *ปรัชญาเปรียบเทียบมนุษยนิยมตะวันออกกับตะวันตก*, (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊ค จำกัด, 2554), 20-22.

⁶ ดิเรก ควรสมาคม, *นิติปรัชญา*, 99-100.

ประชาชาติ (Volkgeist) ซึ่งเกิดจากลักษณะพิเศษของแต่ละชาติ วิวัฒนาการไปตามประวัติศาสตร์ กล่าวคือหมายถึงจิตใจ น้ำใจของชาติแสดงออกมาในรูปของภาษา และจารีตประเพณี วัฒนธรรม จากคนกลุ่มใหญ่ที่เรียกว่าชนชาติหรือประชาชาติ⁷ แนวคิดนี้ได้ให้ความสำคัญกับสิ่งที่เป็นประเพณี ภาษาและวัฒนธรรม และยังคงหมายถึงไม่ใช่สิ่งที่ถูกสร้างขึ้น แต่ได้คลี่คลายมาเป็นกฎหมาย ต่อมานักวิชาการไทยจึงเสนอเป็นทฤษฎีกฎหมายสามยุคหรือสามชั้น (Three layers of Law) คือ กฎหมายชาวบ้าน (Volksrecht) กฎหมายของนักกฎหมาย (Juristenrecht) และกฎหมายเทคนิค (Technical Law)

3. หลักและแนวคิดด้านกฎหมายจากการบรรยายธรรมะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต)

3.1 การบรรยายธรรมะเรื่อง “นิติศาสตร์แนวพุทธ” มีเนื้อหาโดยละเอียด ดังนี้⁸

ท่านเจ้าคุณฯ เริ่มจากการวิเคราะห์ศัพท์ว่า การปาฐกถาครั้งนี้เป็นพิเศษ (วิเศษ) คือ แปรจากที่เหลือ หมายความว่า ในที่ประชุมนี้อาตมาภาพไม่เหมือนผู้อื่น เพราะเป็นพระ แต่มาให้พูดนิติศาสตร์แนวพุทธ จะพูดไปถึงหลักการของพระพุทธศาสนา แล้วให้ท่านในที่ประชุมตอบเองว่านิติศาสตร์แนวพุทธเป็นอย่างไร ก่อนอื่นอยากจะพูดถึงตัวศัพท์ก่อนคือ คำว่านิติศาสตร์ โดยทั่วไปแปลกันว่า วิชากฎหมาย แต่ไทยนำเอาคำนี้ มาจากภาษาสันสกฤตในอารยธรรมอินเดีย ตามรากศัพท์ นิติศาสตร์จะเป็นวิชาทางด้านรัฐศาสตร์หรือการเมือง Politics ทั้งนี้คำว่า “นิติ” แปลว่า การนำ เป็นรากศัพท์เดียวกับคำว่านายก “นิติ” นี้ แปลว่า นำ, นิติ คือ การนำนิติศาสตร์ หรือนิติศาสตร์ ก็คือ ศาสตร์แห่งการนำคนหรือนำกิจการของรัฐ การทำหน้าที่ของผู้ว่า ซึ่งการปกครองประเทศชาติจะต้องมีเครื่องมือในการนำที่เรียกว่า “กติกาสังคม” ดังนั้นกฎหมายกับการปกครองแยกกันแทบไม่ได้เลย สมัยก่อนกฎหมายมาจากผู้ปกครอง พูดได้ว่าวิชากฎหมายจึงแยกไม่ออกจากอำนาจปกครองของรัฐ การตั้งกฏกติกาเหล่านั้นก็เพื่อมีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์ของประชาชน คือให้อยู่ร่วมกันด้วยดี มีความสงบสุข แต่บางครั้งผู้ปกครองอาจออกกฎหมายมาเพื่อประโยชน์ต่อตนเอง อาจเป็นเหตุให้เบียดเบียนประชาชนทั้งที่ตั้งใจหรือไม่ตั้งใจของผู้ปกครอง ต่อมากฎหมายมีวิวัฒนาการอีก โดยการมีกติการะหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครองเพื่อไม่ให้ผู้ปกครองมาละเมิดกดขี่ผู้ใต้ปกครองหรือประชาชน กฎหมายจะกำหนดขอบเขตของผู้ปกครองในการใช้อำนาจละเมิดกดขี่เข้มแข็งผู้ใต้ปกครอง

มีอีกคำหนึ่งคือคำว่า ธรรมศาสตร์ แม้จะเป็นชื่อมหาวิทยาลัยของไทย แต่ในความเป็นจริงแล้ว คำนี้ตรงกว่า เพราะธรรมศาสตร์ ก็แปลว่า วิชากฎหมาย เช่นกัน

ธรรมศาสตร์ นั้นเป็นวิชาว่าด้วยตัวหลักการ เพราะธรรมะในทางพุทธศาสนานั้นแง่หนึ่งแปลว่า หลักการ โดยหลักการมีอยู่สองแบบ คือ

⁷ ปรีดี เกษมทรัพย์, *นิติปรัชญา*, พิมพ์ครั้งที่ 15 (กรุงเทพฯ: เดือนตุลา, 2560), 242-243.

⁸ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *ธรรมะบรรยายชุดธรรมะสู่การเมืองเรื่อง “นิติศาสตร์แนวพุทธ”*, วัตถุดิบเวทกวัน, 2539, https://www.watnyanaves.net/th/clip_detail/334, สืบค้นเมื่อ 18 ตุลาคม 2566.

1. หลักการแห่งความเป็นจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติ (ธรรม/ธรรมะ) กับ
2. หลักการที่มนุษย์ผู้มีปัญญา นำเอาความรู้ในความจริงตามธรรมชาตินั้น มาจัดตั้งวางเป็นแบบแผนในสังคม (วินัย) จนกระทั่งเป็นกติกาสังคม ให้มนุษย์ในสังคมต้องยึดถือหลักการที่สองซึ่งให้ประชาชนยึดถือนี้ ถือว่าเป็นวิชาการสร้างเป็นวิชาที่เรียกว่า ธรรมศาสตร์ จึงวิชาการเกี่ยวกับกฎหมาย

นิติศาสตร์กับธรรมศาสตร์บางครั้งมีความหมายใกล้เคียงกันมาก แต่ในทัศนะของศาสนาพราหมณ์เจ้าของอารยธรรมในชมพูทวีปถือว่า กฎกติกาหลักการทั้งหมดข้างต้นตามหลักในพุทธศาสนานั้น (ธรรมะและวินัย) ศาสนาพราหมณ์ถือว่ามาจากพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดทั้งสิ้น (พระพรหม) โดยมาทางคำสอนทางศาสนา ออกมาเป็นข้อกำหนดความประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวันว่า มนุษย์ควรจะทำชีวิตอย่างไรจึงจะถูกหรือผิด จนถึงกับเป็นข้อกำหนดในสังคม เช่น การแบ่งชนชั้นเป็นวรรณะสี่ วรรณะต่างๆจะต้องมีหลักปฏิบัติในวรรณะของตนเองว่าตนมีสิทธิแค่ไหน จะต้องทำอะไร สิ่งเหล่านี้ก็เรียกว่า ธรรมหรือธรรมะประจำวรรณะ

ลึกลงไปอีก คือสิ่งที่มาจากพระพรหมแท้ๆจะเรียกว่า ศรัทธา แล้วมาเป็นคำอธิบายจึงเป็นธรรมศาสตร์อีกทีหนึ่ง ธรรมศาสตร์ในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ จึงเป็นวิชาว่าด้วยหลักการต่างๆ เริ่มตั้งแต่ชีวิตประจำวัน แนวทางประพฤติ ขนบธรรมเนียมประเพณี ส่วนกฎหมายกติกามาจากผู้ปกครองหรือแม้แต่มาจากพระผู้เป็นเจ้า หากผู้ปกครอง/ราชา จะนำกฎหมายกติกามาใช้ปฏิบัติหรือบังคับประชาชนนั้น ต้องอ้างพระผู้เป็นเจ้าโดยร่วมกับบุโรหิตหรือพราหมณ์มาประชุมเพื่อออกกฎหมายหรือแก้ไขกฎหมายหรือจะตีความกฎหมายนั้นจะต้องอ้างว่าสอดคล้องกับพระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้าหรือพระพรหม นี่เป็นเรื่องของนิติศาสตร์เพราะเป็นกฎหมายที่ออกมาจากฝ่ายปกครอง(ศาสตร์แห่งการนำ) ส่วนธรรมศาสตร์ก็คือ กฎหมายกติกาสังคมที่มาจากฝ่ายศาสนาแต่เดิม ก็พอจะแยกกันได้ระหว่างคำว่านิติศาสตร์กับธรรมศาสตร์

ดังนั้น สรุปได้ว่า ในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ ถือว่า ธรรมศาสตร์เป็นกฎหมายกติกาสังคม (กฎหมาย) ในสังคม ที่มาจากพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด (พรหม) ในศาสนาพราหมณ์ ส่วนนิติศาสตร์เป็นกฎหมายกติกาสังคม (กฎหมาย) ที่มาจากผู้ปกครองหรือราชา ใช้ในการปกครองประเทศ ทั้งนี้ในอดีตยึดถือนิติศาสตร์เป็นวิชาปกครอง

มาดูในทางพุทธศาสนา มีคำใกล้เคียงคำว่า นิติศาสตร์อยู่ คือใช้คำว่า “นิติสัตถะ” แปลว่า คัมภีร์ว่าด้วยนิติ แต่ใช้น้อยมากและไม่โยงกับพระผู้เป็นเจ้า ทั้งนี้ นิติ หมายถึง แนวทางหรือแบบแผนความประพฤติทั่วไปหรือระบอบการดำเนินชีวิตที่ติงาม เช่น คิดที่ว่า “บุคคลนั้นนอนได้ร่มไม้ไผ่ ไม่พึงทำลายแม่แต่กิ่งใบต้นไม้นั้น ผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนทราม” ถือเป็นเรื่องแบบแผนความประพฤติ (คดี) ในทางพุทธศาสนาว่า ต้นไม้ก็เป็นมิตรของคน ให้เห็นรากฐานของที่มาของนิติศาสตร์ว่าเป็นกฎหมายที่เกิดจากการปกครอง

ในพุทธศาสนา กฎหมายคืออะไร คำที่ตรงกับคำว่า กฎหมาย คือ วินัย แต่วินัยไม่ได้หมายถึงเฉพาะกิจการของรัฐเท่านั้น แต่ท่านได้อธิบายว่าต้องเข้าใจคำว่าวินัยให้ชัดเจน วินัยเป็นจุดตั้งต้นของความหมายในฐานะเป็นองค์ประกอบร่วมของนิติศาสตร์แนวพุทธ โดยคำว่า “วินัย” ทางพุทธศาสนาแปลว่า การจัดตั้งวางระบบแบบแผน เพราะวินัยเป็นองค์ประกอบใหญ่สองอย่างของพุทธศาสนา กล่าวคือ คำว่า พระพุทธศาสนา ในสมัยปัจจุบันมักแปลว่า คำสอนของพระพุทธเจ้าตลอดจนสถาบันเป็นกิจการทุกอย่าง ศัพท์เดิมในสมัยพุทธกาล เรียกพุทธศาสนาว่า “ธรรมวินัย” เรียกว่า ธรรมะกับวินัย แล้วรวมกันเป็นเอกพจน์ เรียกชื่อว่า ธรรมวินัย นี่คือตัวพุทธศาสนา ต้องเข้าใจสองคำนี้ให้ดีเสียก่อน เริ่มจากธรรมก่อน

ธรรม/ธรรมะ คือ ความจริงที่มีอยู่ตามธรรมดาในธรรมชาติ ซึ่งมีอยู่เช่นนั้น ต่อมาพระพุทธเจ้าทรงค้นพบหลักความจริงหรือธรรมะนี้ จึงมาเปิดเผยแสดงชี้แจงทำให้เข้าใจง่าย (ธรรมชาติกับธรรมดาหรือกฎธรรมชาติ) เช่น ความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ผลเกิดจากเหตุๆ ก่อให้เกิดผล เหตุอย่างไรก่อให้เกิดผลอย่างนั้น มนุษย์จะรู้หรือไม่รู้ก็ตาม ความจริงนี้ทำงานอยู่ตลอดเวลา ถ้ามนุษย์ปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎธรรมชาติ เขาจะสามารถเอาประโยชน์จากความจริงหรือกฎธรรมชาตินี้ได้ เช่น การที่มนุษย์รู้ความจริงว่า มะม่วงเกิดจากต้นไม้ จะเกิดจากเมล็ด จึงนำมาปลูกและดูแลรดน้ำจนออกผล มนุษย์จึงได้ประโยชน์จากตัวธรรม (ความจริงของต้นมะม่วง)

ดังนั้น เมื่อทรงค้นพบความจริงหรือธรรมะนี้ จึงนำไปสั่งสอนผู้อื่น หม่อมมนุษย์จำนวนมาก จึงต้องมีวิธีการจัดตั้งวางระบบแบบแผนเป็นชุมชน ที่เรียกว่า สังฆะ หรือหมู่หรือชุมชน ไม่ใช่สงฆ์องค์เดียว โดยมีระเบียบแบบแผนเพื่อให้มาอยู่ร่วมกันได้ประโยชน์จากธรรม การจัดตั้งวางคณะสงฆ์ (สังฆะ) วินัยก็คือ การจัดตั้งวางระบบแบบแผน (เช่น กำหนดเป็นกฎหมาย) โดยมีความจริงหรือธรรมเป็นฐาน ทั้งสองอย่างต้องอิงอาศัยกัน โดยธรรมนั้นมีอยู่แล้ว ในพุทธศาสนา ธรรมทรงใช้กับคำว่า แสดง (แสดงธรรม) ส่วนคำว่า วินัย เป็นเรื่องที่ไม่ได้อยู่ตามธรรมชาติ เป็นการมนุษย์บัญญัติ/ทำหรือจัดวางขึ้น (บัญญัติวินัย) พูดได้ว่า พระพุทธเจ้าแสดงธรรมและทรงบัญญัติวินัย

ความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายหรือวินัย กับความจริงของกฎธรรมชาติตามแนวคิดของพุทธศาสนานี้ ต้องไม่นำไปปะปนกับคติฝ่ายตะวันตกที่ว่า มีแนวความคิดกฎหมายแบบ Natural Law หรือ Natural Rights หรือสำนักแนวคิดที่ว่า มีกฎหมายตามธรรมชาติ สิทธิตามธรรมชาตินั้น ทางพุทธศาสนาที่เรียกว่า ธรรมวินัยนี้ เป็นคนละเรื่องกัน อย่าเอามาปะปนกับแนวคิดทางพุทธศาสนา!

เมื่อ วินัย เป็นการจัดตั้งของมนุษย์ จึงเรียกวินัยในฐานะกฎหมายว่า กฎมนุษย์ โดยถือว่าเกิดจากการที่มนุษย์มาमितยอมรับร่วมกัน จัดตั้งวางระบบแบบแผน มาเป็นกฎหมาย วินัยหรือกฎหมายจึงเป็นเรื่องสมมุติ กล่าวคือคำว่า สมมุติ หมายถึง การมีมติ ยอมรับร่วมกัน ตัวอย่างเช่น เมื่อมนุษย์จะทำกิจกรรมกิจการอย่างไรเขาย่อมต้องการผลของกิจกรรมนั้น หากมนุษย์ปลูกต้นไม้ทำสวนผลไม้ (เป็นเหตุ) ต้นไม้เจริญงอกงาม (เป็นผลที่แท้จริง) ตามกฎ

ธรรมชาติหรือตามธรรมะ มนุษย์อยู่รวมกันเป็นสังคมก็จะจำงให้มีคนมาทำสวนผลไม้และให้เงินเดือน ดังนี้ เมื่อการทำสวน (เป็นเหตุ) การได้เงินเดือนเช่น 5,000 บาท ตามที่ตกลงกัน (เป็นผล) แต่เป็นผลตามกฎหมาย (กฎหมาย) โดยการสมมุติ คือ มีมติร่วมกัน (กฎหมาย)

การทำสวนเป็นเหตุ การได้เงินเดือนเป็นผล เช่นนี้ถือว่าเป็นความจริงในขั้นต้น (สมมุติ สัจจะ) แต่อีกขั้นหนึ่งนั้นในทางธรรมะหรือธรรมชาติไม่จริง จะถามว่า การขุดดินทำสวนผลไม้ นั้น ไม่มีทางที่เงินเดือนจะเกิดขึ้นมา จากการทำสวนปลูกต้นไม้เหล่านั้น เป็นความจริงสองชั้น/ กฎสองชั้นคือ

ความจริงตามตามกฎธรรม/ธรรมชาติ คือ การทำสวนเป็นเหตุ ต้นไม้เจริญงอกงาม เป็นผล

ความจริงตามกฎหมาย/กฎหมายหรือกฎแห่งการยอมรับร่วมกัน คือ การทำสวนเป็นเหตุ การได้เงินเดือนเป็นผล

ทั้งสองมีความสัมพันธ์กัน คือ สิ่งที่ต้องการแท้ๆ (ผล) คือ ความจริงของธรรมชาติ คือ ต้องการให้ต้นไม้เจริญงอกงาม(ผล) จึงต้องวางกฎหมายหรือกฎหมายขึ้นมา ถ้ามนุษย์แยก แยกจากกฎธรรมะ เช่น มาทำสวนแต่หลงแค่กฎหมาย (กฎหมายกำหนดเงินเดือน) หากคนทำสวนเพื่อต้องการเงินเดือนอย่างเดียว ไม่เข้าถึงไม่สนใจเข้าใจในกฎธรรมะ การทำสวนต้นไม้ก็ จะไม่ได้ผล นี่คือการวิปลาสของสังคมและตัวมนุษย์ ซึ่งในเรื่องอื่นๆ ก็เช่นเดียวกัน

ความสามารถในการวางกฎระเบียบ (กฎหมาย/วินัย) เช่น การที่มนุษย์มาตกลงกันว่า คนนั้นมียูทิตีในที่ดิน เช่น มีกรรมสิทธิ์ แล้วมาละเมิดกันไม่ได้ ถือว่าผิดกฎหมาย ในอดีต ประธานาธิบดีอเมริกา (แฟรงคลิน เพียร์ซ) ติดต่อซื้อที่ดินจากหัวหน้าอินเดียนแดงชื่อว่า ซีแอตเติลๆ ตอบว่า “ท่านจะเอาผืนดินหรือแผ่นฟ้า มาขายกันหรือนี้ ความคิดนี้แปลกประหลาดเหลือเกิน” เป็นกรณีที่คนสมัยนั้นมีการดูถูกอินเดียนแดงกับความคิดดังกล่าวว่าล้าหลัง แต่ในปัจจุบันคนอเมริกันหันกลับมายกย่องความคิดอินเดียนแดงเช่นนี้ เพราะปัญหาสิ่งแวดล้อม โทรมจากการเบียดเบียนธรรมชาติ เช่น รองประธานาธิบดีอัลกอร์

เป็นตัวอย่างของการเปรียบเทียบเรื่องความสับสนระหว่างกฎหมายหรือสิทธิในหมู่ มนุษย์ขึ้นมาเพื่อไปจัดการกับธรรมชาติ ที่เรียกว่า สิทธิโดยธรรมชาติ (Natural Rights) ในทัศนะพุทธศาสนาเห็นว่า เป็นเรื่องสับสน เพราะพุทธศาสนา ถือว่า ความจริงในธรรมชาติก็เป็นตัวความจริง เช่นความเป็นตามเหตุปัจจัย แต่เมื่อมนุษย์มีปัญญา เพื่อให้ตนอยู่กันด้วยดี ก็เอาความรู้ในกฎธรรมะมาจัดสรรวางกำหนดตกลงกัน เช่น กำหนดว่าที่ดินแปลงนี้เป็นกรรมสิทธิ์ของ นาย ก. แล้ว สิทธิต่างๆที่กำหนดกันขึ้นในกฎหมายนั้นใช้อ้างในหมู่มนุษย์เท่านั้น ไม่สามารถอ้างกับธรรมชาติได้ นาย ก.อ้างว่าที่ดิน/ต้นมะม่วง ต้องงอกมออกผลเท่านั้นเท่านั้น ไม่สามารถอ้างต่อธรรมชาติได้ นาย ก.ต้องทำตามเหตุปัจจัย คือ เพาะปลูกดูแลรดน้ำใส่ปุ๋ยให้ดี หรือแม้แต่วิตของตนเองจะอ้างต่อธรรมชาติไม่ได้ เช่น นาย ก. หากเข้าป่าไปเจอเสือ นาย ก. จะอ้างต่อเสือ (ธรรมชาติ) ว่าฉันมีสิทธิในชีวิต ห้ามมากัดเช่นนี้อ้างไม่ได้ต่อธรรมชาติ แม้สิทธิใน

ชีวิตร่างกายของตัวเองก็อ้างไม่ได้ต่อธรรมชาติ เช่น นาย ก.อ้างว่าชีวิตร่างกายของตนจะไม่เจ็บป่วยไม่ตาย เช่นนี้อ้างไม่ได้ต่อธรรมชาติแต่อย่างใด

กฎหมายหรือกฎหมายจึงต้องอิงหรือประสานอยู่บนความจริงของกฎธรรมชาติหรือธรรมะ เช่น ระบบการเมือง เศรษฐกิจ ระบบสังคม เหล่านี้มนุษย์แยกมาจัดตั้งระบบต่างๆ ต้องประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ บนความเข้าใจในความจริงในกฎธรรมชาติ แต่มนุษย์ได้ตั้งระบบต่างๆเหล่านั้น บนฐานความคิดหรือทฤษฎีที่ไม่ได้เข้าถึงความจริงของกฎธรรมชาติหรือธรรมะ ระบบเหล่านี้จึงขัดแย้งกันหรือไม่ยั่งยืน เช่น ระบบเศรษฐกิจกับระบบสังคมการปกครอง ตั้งอยู่บนฐานคนละทฤษฎี แม้แต่ฝ่ายสังคมนิยมก็อ้างว่าใช้ระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ที่ว่า เป็นประชาธิปไตยประชาชน หรืออีกฝ่ายก็อ้างเป็นประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมหรือทุนนิยม ผลที่ตามมาคือ จะเกิดการครอบงำจากอิทธิพลความคิด เช่น แนวคิดเศรษฐกิจของทุนนิยมมาครอบงำแนวคิดประชาธิปไตย (Free Market Democracy) ที่ว่า ประชาธิปไตยต้องเป็นแบบทุนนิยมได้อำนาจของระบบเศรษฐกิจ จะเกิดความขัดแย้งขึ้น

กฎหมายหรือวินัยจึงไม่ใช่แค่เรื่องระเบียบการความประพฤติของมนุษย์เท่านั้น แต่กฎหมายเป็นการจัดวางระบบของสังคมว่า จะจัดกิจการของสังคมกันอย่างไร ในด้านเศรษฐกิจด้านการปกครอง จะกำหนดกันอย่างไร กฎหมายจะเป็นตัวกำหนดครอบคลุมทุกอย่าง กฎหมายหรือวินัยจึงคลุมทั้งบุคคลและกิจการของบุคคล วินัยจึงมีความหมายสองชั้น คือ 1.เป็นการจัดตั้งหรือวางระบบที่จัดตั้งขึ้น 2.เป็นระเบียบแบบแผนที่บอกว่าจะทำอย่างไร ตัวอย่างเช่น วินัยสงฆ์จะกำหนดว่า เมื่อพระมาอยู่ร่วมกันจะต้องมีปัจจัยสี่ วินัยในความหมายที่สองจะมากำหนด แบ่งปันกันอย่างไร มีวิธีการให้ใครไปก่อนหลัง การดำเนินคดีเมื่อมีพระกระทำผิด เหล่านี้วินัยหรือกฎหมายจะเข้ามากำหนดทั้งสิ้น เช่นนี้ทำให้ความหมายหนึ่งของวินัย คือ การปกครอง เพราะคลุมไปหมดแยกออกมาเป็นการบริหาร เนื่องจากความหมายรากศัพท์ของวินัย คือ การนำไปให้พิเศษ นี้= การนำ, วิ= วิเศษ ทำให้กิจการต่างๆดำเนินไปด้วยดี ในระดับบุคคล (นำไปให้ชีวิตเขาดีงาม) และสังคม ในที่สุดแล้วกฎหมายหรือวินัยนั้นอยู่ที่จัดสรรให้เกิดความเรียบร้อยในสังคมมนุษย์

ดังนั้น จุดหมายของกฎหมายหรือวิชานิติศาสตร์ในวงวินัย อยู่ที่ความเป็นระเบียบเรียบร้อยอยู่กับด้วยดีหรือไม่ ใช่ ไม่ใช่ แต่ในแง่ธรรมะอะไรเป็นจุดหมายของกฎหมาย ท่านอธิบายว่า จุดมุ่งหมายของการมีกฎหมายต้องตั้งบนพื้นฐานธรรมชาติของมนุษย์ พุทธศาสนา มองธรรมชาติของมนุษย์ว่า “เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและฝึกได้” หรือเป็นสัตว์พิเศษที่ต้องมีการฝึกฝนเรียนรู้พัฒนาตนเอง (ศึกษาหรือศึกษา) จึงดำเนินชีวิตได้ เช่น ต้องฝึกเดิน ฝึกพูด ฝึกกิน เป็นต้น สัตว์ชนิดอื่นฝึกได้น้อยมากกว่ามนุษย์ ดังนั้น ถ้ามนุษย์ฝึกฝนพัฒนาตนเองก้าวหน้าไป ไม่มีที่สิ้นสุด ถ้ามนุษย์เรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนเองให้เข้าถึงตัวความจริงของกฎธรรมชาติ

จุดหมายของกฎหมายของวินัยหรือกฎหมาย ทางพุทธศาสนา คือ เพื่อให้บุคคลได้มีโอกาสพัฒนาตนเอง วินัยหรือกฎหมายจึงเป็นเครื่องมือสร้างสภาพเอื้อต่อการที่บุคคลได้พัฒนาตนเองไปสู่ชีวิตที่ดีงามยิ่งขึ้นไป เช่นพระพุทธเจ้าจัดตั้งระบบสังฆะ เกิดเป็นการปกครองสงฆ์

มีวินัยขึ้นมา พระบวชเข้ามาแล้วจะมีอุปชฌาย์ (ผู้ดูแล) เพื่อให้เขาได้มีโอกาสได้รับการศึกษา (สิกขา) ท่านสรุปว่า การปกครองมีขึ้นเพื่อให้มีโอกาสได้ศึกษาการปกครองด้วยการศึกษาระหว่างศิษย์กับอาจารย์ เช่นนี้จะไม่มุ่งเน้นเรื่องอำนาจ ไม่รู้สึกเป็นปฏิปักษ์ ขณะที่การปกครองในสังคมปัจจุบันจะเป็นไปทางใช้อำนาจ แล้วจะเกิดความรู้สึกต่อต้าน ชัดแย้งวิปลาสน

หากประชาชนมองกฎหมายหรือวินัยเป็นเครื่องฝึกตัวคน (สิกขา) และวินัยก็จะสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีเพื่อเอื้อโอกาสให้มนุษย์ฝึกตนเอง เช่นนี้คือ การมองกฎหมายหรือวินัยที่ถูกต้องตามแนวพุทธศาสนา ในทางกลับกัน หากคนมองว่ากฎหมายหรือวินัยเป็นเครื่องบังคับคนเหล่านั้น จะเกิดความรู้สึกแบบต้านหรือฝืนกฎหมายก็จะไม่ได้รับการยอมรับและจะมีคนเลียงและฝ่าฝืนกฎหมายหรือวินัยกันมาก ดังเช่น กฎหมายจราจรในสังคมไทย เป็นต้น วินัยเป็นระเบียบ กฎเกณฑ์กติการะบบการจัดตั้งซึ่งอยู่ภายนอก หากคนปฏิบัติตามวินัยหรือตั้งอยู่ในวินัยแล้วก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีศีล ศีลก็คือ คุณสมบัติของคนที่ปฏิบัติตามกฎหมายหรือวินัย

สรุปว่า พุทธศาสนามองว่า กฎหมายคือวินัย วินัยเป็นระบบกิจการที่มนุษย์จัดตั้งขึ้น ด้วยปรัชญาญาณของมนุษย์ที่เข้าถึงความจริงของกฎธรรมชาติ (ธรรมะ) และเพื่อให้ได้ประโยชน์ จากตัวความจริงของกฎธรรมชาตินั้น วินัยหรือกฎหมายจึงต้องตั้งอยู่บนฐานความเข้าใจในความจริงนั้นและมนุษย์ต้องเรียนรู้และฝึกตนเอง การมองวินัยหรือกฎหมายเป็นเครื่องฝึกมนุษย์ จึงมองเห็นความหมายที่แท้ที่ถูกต้องของวินัยหรือกฎหมาย

การบัญญัติสิกขาบทแต่ละข้อ (เทียบกฎหมายคือ มาตรา) พระพุทธเจ้าจะทรงแถลงวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อประโยชน์ต่อสงฆ์ เพื่อความดีงามของสถาบันสงฆ์ทั้งหมดเพื่อความเรียบร้อยดีงามร่วมกัน และเพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ แสดงถึงการยอมรับร่วมกันไม่ใช่การบังคับ
2. เพื่อประโยชน์แก่บุคคล เพื่อกำราบคนหน้าด้าน(คนชั่ว) เพื่อส่งเสริมคนประพฤติดี
3. เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตมนุษย์เอง คำนึงถึงผลดีผลร้ายที่จะเกิดแก่มนุษย์ มุ่งสร้างสภาพเอื้อต่อชีวิตมนุษย์ ปิดกั้นผลเสียหายที่จะเกิดในปัจจุบันและอนาคต
4. เพื่อประโยชน์ต่อประชาชนทั่วไป เพื่อผลทางจิตใจผ่องใสของประชาชนผู้เลื่อมใสและไม่เลื่อมใส
5. เพื่อประโยชน์ต่อตัวพระศาสนา ให้สัตถธรรมแท้ดำรงอยู่มั่นคงยั่งยืน และช่วยค้ำจุนให้เกิดผลในทางปฏิบัติ

ตัวอย่างข้อบัญญัติสิกขาบทแต่ละข้อ เช่น พระภิกษุเดินทางไปกับภิกษุณี ประชาชนตีเตียนเสียหาย พระพุทธเจ้าจึงทรงเรียกประชุมสงฆ์ และบัญญัติสิกขาบทว่า ไม่ให้พระภิกษุเดินทางไกลร่วมกับภิกษุณี เช่นนี้เรียกว่า มูลบัญญัติ แต่ต่อมาเกิดเรื่องคือ ภิกษุณีเดินทางไปล่าพ่าง ถูกประทุษร้าย จึงทรงเรียกประชุมแก้ไขมูลบัญญัติเพิ่มเติม (อนุบัญญัติ) ว่า ไม่ให้เดินทางร่วมกัน เว้นแต่สมัย คือ เมื่อมีเหตุอันสมควร ได้แก่ เดินทางไปกับกองคาราวานและถ้าหนทางนั้นมีภัยอันตราย

วินัยหรือกฎหมายทางพุทธศาสนา ยังไม่ถือความสงบเรียบร้อยเป็นจุดหมาย แต่จุดมุ่งหมายแท้คือ การสร้างสภาพเอื้อต่อการคนที่จะได้พัฒนาความสามารถที่จะมีชีวิตที่ดี ต้องเรียนรู้ต้องฝึก เช่น ศิลห้เป็นหลักความประพฤติที่ดีแล้ว ทำอย่างไรจะให้คนประพฤติตาม ศิลห้านั้น ต้องวางกฎหมายให้สอดคล้องกับศีลธรรม แต่ลึกลงไปแล้วศิลห้แต่ละข้อเป็นเพียงข้อฝึกตน (สิกขาบท) จะต้องมุ่งว่า ทำอย่างไรจะให้คนมีโอกาสพัฒนาความสามารถที่จะมีชีวิตที่ดีขึ้นไปอีก ด้วยการสร้างชุมชนแห่งกัลยาณมิตร ต้องถือสังฆะเป็นใหญ่ เช่น การตั้งข้อกำหนดวิธีการบวชพระสงฆ์ ให้มีองค์ประชุมก็รูป คุณสมบัติผู้บวช เป็นต้น ต่อมาในถิ่นไกลชายแดน ก็มีอนุบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติม

สภาพบังคับของวินัยหรือกฎหมายทางพุทธศาสนา ท่านอธิบายว่า วินัยตั้งอยู่บนฐานธรรมะ แต่ในวินัยไม่รอกรรรมตามธรรมชาติมาจัดการ วินัยจะมีการดำเนินการทันทีด้วยการกำหนด กรรมตามวินัย เทียบได้กับบทลงโทษในทางกฎหมายปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีหลักการสนับสนุนให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ คือ หลัก สาราณียธรรม 6 ประการ และหลักธรรมที่ทำให้ไม่เสื่อม คือ อปริหานิยธรรม 7 ประการ หลักสังคหวัตถุ 4 หรือหลักประสานยึดเหนี่ยวประสานชุมชน

หลักการที่จะช่วยให้คนประพฤติปฏิบัติตามกฎหมาย (ทำที่ต่อเพื่อนมนุษย์) ท่านอธิบายว่า มนุษย์ทุกคนควรมีทำที่พื้นฐานตามหลัก พรหมวิหาร 4 อันเป็นหลักธรรมประจำใจของพระพรหม ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา พุทธศาสนาให้ความสำคัญกับหลักนี้ เนื่องจากเป็นหลักธรรมในการรักษาสังคมให้สมดุล ด้วยการรักษาคุณภาพให้แก่จิตใจของตน เพื่อรักษาธรรม หากคนละเมียดกฎหมาย ต้องเอาหลักอุเบกขาเป็นใหญ่ คือไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวแทรกแซงวางเฉยด้วยปัญญา มีตัวอย่างเปรียบเทียบสภาพสังคมไทยกับตะวันตก เช่น ในสังคมไทยมักจะช่วยเหลือเกื้อกูลกันจนมากเกินไป คนจำนวนมากจะประมาทอ่อนแอ ไม่มีความเข้มแข็ง เสียดุลเพราะมักจะช่วยเหลือโดยไม่คำนึงว่าเขาละเมียดกฎหมายมา ในขณะที่สังคมอเมริกันจะเน้นด้านอุเบกขาค่อนข้างมาก ไม่ค่อยช่วยเหลือกัน มีความเป็นอยู่แบบตัวใครตัวมัน แข่งขันกันสูง

กฎหมายหรือวินัยในหมู่สังคมมนุษย์ มีทางผิดพลาดได้ เพราะหากมนุษย์ไม่รู้จักความจริงตามกฎธรรมชาติ (ไม่รู้ธรรมะ) หากร่างกฎหมายหรือวินัยออกมาใช้แล้วไม่สอดคล้องกับธรรมะหรือไม่เข้าใจจุดหมายของชีวิต ของสังคม ตลอดจนจุดหมายของกฎหมายเอง การออกกฎหมายมาก็พลาดได้ ท่านอธิบายว่าอาจพลาดทั้งขั้นตอนบัญญัติกฎหมายและขั้นตอนการใช้กฎหมาย ตัวอย่างเช่น การออกกฎหมายโดยไม่มีความรู้เข้าใจหรือขาดปัญญาไม่รู้จักความจริงเพียงพอ ไม่รู้ผลเสียที่จะเกิดขึ้นตามมา การบัญญัติกฎหมายต่างๆก็ผิดพลาด และขั้นตอนการใช้กฎหมายยังมีเจตนาที่ไม่ดีแอบแฝง ตลอดจนเพื่อหลบเลี่ยงการตรวจสอบ หรือการมีเจตนาร้ายใช้กฎหมายเล่นงานผู้อื่น ในขั้นการใช้กฎหมายโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้พิพากษาจำเป็นต้องทำใจและวางท่าให้ถูกต้อง เช่นการตัดสินลงโทษ แม้ประหารชีวิต ต้องมีปัญญาหรือความรู้ในหลักความจริงอย่างถ่องแท้ จากนั้นจึงใช้เจตนาที่จะรักษาธรรมะความจริงความถูกต้องไว้ เวลาลงโทษต้อง

ทำให้บริสุทธิ์ปราศจากความรู้สึกว่า เป็นตัวเขาตัวเรา หรือปราศจากอคติ 4 การตัดสินลงโทษ จึงถือว่าเป็นการที่ตัวธรรมะหรือหลักการลงโทษจำเลย ไม่ใช่ตัวผู้พิพากษาลงโทษ หากตั้งเท่าที่ เช่นนี้ได้ ก็จะทำให้พ้นจากความคิดหรือความรู้สึกผิด เช่น กลัวว่าตัดสินประหารชีวิตแล้วจะเป็นบาปติดตัวผู้พิพากษานั้น

เท่าที่ความรู้สึกของมนุษย์ที่มีต่อกฎหมาย (กฎหมาย) หรือวินัยนั้น ท่านขยายความว่าการปฏิบัติตามกฎหมาย (ที่ดีเป็นธรรม) นั้นมี 3 ระดับ ดังนี้

1. ทำที่มองกฎหมายเป็นเครื่องบังคับ ถือว่าเป็นลักษณะต่ำที่สุด ไม่ยั่งยืน ถ้ามนุษย์ทั้งหลายมีความรู้สึกที่ กฎหมายเป็นเครื่องบังคับ แสดงว่ายังไม่มีการศึกษา
2. ทำที่มองกฎหมายว่าเป็นข้อผูก ถือว่าเป็นการสร้างสภาพชีวิตที่ดีงามต่อไป เรียกว่า สิกขาบท ที่เราจะเอามาฝึกมาปฏิบัติ ต่อไปจะทำได้โดยอัตโนมัติ ถือว่ามนุษย์เริ่มมีการพัฒนา
3. ทำที่มองกฎหมายว่าเป็นเครื่องหมายรู้ เพื่อให้อยู่ร่วมกันด้วยดี ถ้ามนุษย์มีปัญญา มีเหตุผลมองกฎหมายเป็นเพียงเครื่องหมายรู้ร่วมกันว่า กรณีนี้จะเอายังไรกัน แม้แต่พระอรหันต์ ยังต้องถือเช่นนี้ มนุษย์ที่มีความรู้สึกเช่นนี้ ถือว่ามนุษย์เริ่มมีการพัฒนาสูงมาก เท่าที่เช่นนี้ถือว่า ตรงกับความหมายของสมมติอย่างแท้จริง เป็นเรื่องการตกลงรับรู้ร่วมกัน

ข้อระวังในการบัญญัติกฎหมาย ต้องมีความเข้าใจในกฎธรรมชาติ (ธรรมะ) กับกฎหมาย (วินัย) ว่ามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างไร หากมนุษย์หลงติดกับกฎหมายอย่างเดียว เช่น นาย ก.หวังผลว่าเขามาทำสวน ต้องได้เงินเดือน จะไม่ตั้งใจทำ ลืมกฎธรรมชาติที่แท้จริงว่า ทำสวนต้องได้ความเจริญงอกงามของต้นไม้ ดั่งนี้ย่อมทำให้เกิดการแปลกแยกของตนและสังคม หรือตัวอย่างเช่น การที่แพทย์ตั้งโรงพยาบาลเอกชนขึ้น ผลที่ต้องการตามธุรกิจ คือกำไรสูงสุด ซึ่งเป็นไปตามกฎหมายหรือกฎหมาย หากหลงไปติดในกฎหมายกรณีนี้ การรักษาค่าใช้จ่ายก็อาจจะคำนึงแต่รายได้ ไม่คำนึงถึงชีวิตคนไข้ เช่นนี้จะเกิดปัญหาตามมาอย่างมาก เพราะไม่เข้าใจถึงฐานที่แท้จริงของกฎธรรมชาติว่า ที่แท้จริงถูกต้องตามกฎธรรมชาติของการเป็นแพทย์ คือ การช่วยให้คนไข้มีสุขภาพดีขึ้น หายเจ็บป่วยหายโรค ตามกฎธรรมชาติ แต่สังคมปัจจุบัน มักจะยึดถือตามกฎหมายหรือกฎหมายที่ต้องการผลกำไรสูงสุด

คุณสมบัตินักกฎหมายที่ดี ได้แก่

1. นักกฎหมายต้องมีความรู้ในตัวความจริงหรือรู้ตัวธรรม/ธรรมะซึ่งมีหลายระดับ อย่างน้อยรู้ว่า กฎเกณฑ์กติกาในความหมายที่แท้จริงว่า ไม่ใช่เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อย แต่กฎกติกานั้นควรมีขึ้นเพื่อให้คนสามารถใช้เป็นเครื่องพัฒนาความสามารถของเขาไปสู่สิ่งดีงาม รู้สภาพและปัญหาของสังคม เหตุปัจจัยทางสังคม ว่าเมื่อบัญญัติกฎกติกาแล้วจะส่งผลต่อสังคมอย่างไร (ปัญญารู้ธรรมะ)
2. นักกฎหมายต้องเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ว่า มนุษย์ทั้งหลายนั้นมีธรรมชาติอย่างไร เขามีความประสงค์อย่างไร ชีวิตที่ดีเป็นอย่างไร รู้สภาพจิตใจของมนุษย์
3. นักกฎหมายต้องมีความใฝ่ปรารถนาที่จะสร้างสรรค์ชีวิตและสังคม ให้ไปสู่สิ่งที่ดีงาม (เจตนาที่ดีที่ถูกต้อง)

ตัวอย่างเช่น ความเชื่อ (ทฤษฎี) ว่า ความสุขของมนุษย์ อยู่ที่การเสพวัตถุ ความเชื่อเช่นนี้ ทำให้การบัญญัติกฎหมายของคนนี้ จะมีอิทธิพลเบื้องหลังการบัญญัติกฎหมาย แต่ถ้าอีกคนหนึ่ง เชื่อว่า ความสุขไม่ใช่อยู่ที่การเสพวัตถุ ความเชื่อเช่นนี้จะมีอิทธิพลต่อการบัญญัติกฎหมาย นักกฎหมายจึงต้องเข้าใจถึงความจริงในธรรมชาติของมนุษย์ อาจเรียกว่า ภูมิธรรมภูมิปัญญา ของนักกฎหมาย การตัดสินใจบัญญัติกฎหมายและออกกฎหมายมานั้นจะส่งผลดีหรือไม่ดี ฟ้องภูมิธรรมภูมิปัญญาของนักกฎหมาย เช่น ตอนนี้จะออกกฎหมายเกี่ยวกับสื่อกเกอร์หรือ กฎหมายคาสิโน ความเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์จะอยู่เบื้องหลังการตัดสินใจของนักบัญญัติ กฎหมาย หากเข้าใจว่าความสุขของมนุษย์อยู่ที่การเสพวัตถุ การออกกฎหมายนั้นก็เพื่อภูมิ ธรรมภูมิปัญญาของนักกฎหมายไปด้วย แต่ต้องไม่ตกอยู่ภายใต้ค่านิยมของสังคม ซึ่งอาจจะผิดก็ได้ ทำอย่างไรจึงจะทำให้เป็นกฎหมายที่ถูกต้องเป็นปัจจัยในการปรุงแต่งสังคมที่ดี หากบัญญัติ กฎหมายผิด เพราะไม่มีความรู้เข้าใจในความจริงและเจตนาที่ไม่ดีด้วย กฎหมายนี้ก็จะส่งผลไป ทำลายชีวิต ทำลายสังคมและทำลายตัวธรรมได้เช่นกัน กฎหมายที่ผ่านมาในตะวันตกแสดงให้เห็นว่าเป็นตัวขัดขวางอารยธรรม กฎหมายที่สนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจต่างๆทำให้เกิดการ พัฒนาที่ไม่ยั่งยืน เพราะเขามีความรู้ความเข้าใจอย่างนั้น กฎหมายแท้ จึงมีหลักอยู่ที่มีเจตนา ปรรณาดิ และมีปัญญา รู้ เข้าถึงความจริง จนถึงขั้นถือธรรมเป็นใหญ่ เรียกว่า ธรรมาธิปไตย ก็จะทำให้มีพื้นฐานในการกำหนดกฎหมายที่ดีได้

กฎหมายในทัศนะพุทธศาสนามีอุดมคติว่า ใช้อาชาญา (อำนาจ) ให้น้อยที่สุดหรือไม่ ต้องใช้อาชาญาเลย การใช้กฎหมายเป็นเครื่องฝึกคนสร้างคนมากกว่าการกำจัดคน เมื่อกฎหมาย ใช้เพื่อสร้างคนดี ก็จะไม่มีการให้ต้องถูกลงโทษ หรือมีน้อยที่สุด ต้องถือแนวคิดแบบการศึกษา หรือศึกษา กฎหมายในระยะหลังจึงเน้นด้านอำนาจบังคับคนในสังคม แม้แต่กฎหมายคณะสงฆ์ ก็กลายเป็นเน้นอำนาจมาก

ข้อสังเกตเกี่ยวกับคติแนวความคิดทางกฎหมายเกี่ยวกับคำว่า “สิทธิ” นั้น ท่านเจ้าคุณฯ ได้วิเคราะห์ว่า สายความคิดตะวันตกที่เรียกว่า Natural Law, Natural Rights คล้ายๆ กับ ธรรมะนั้น แต่ไม่ใช่เลย? ที่ตะวันตกถือว่า มีกฎหรือกฎหมายที่เป็นกฎสากล อยู่ในทุกหนทุกแห่ง ใช้ได้ทุกกาลเทศะ อยู่ในหัวสมองหรือปัญญามนุษย์ที่จะเข้าถึงตัวความจริงในธรรมชาติเหล่านี้ แนวคิดเช่นนี้ พุทธศาสนา อธิบายเปรียบเทียบโดยแยกเป็นสองชั้น คือ

1. ความจริงของธรรมชาติ เช่น สิทธิธรรมชาติ Natural Rights พุทธศาสนาแสดงว่า มันไม่เข้าใครออกใคร แต่เป็นไปตามเหตุปัจจัย มนุษย์ต้องรู้เข้าใจความจริงเหล่านั้น แล้วเอามา จัดตั้งวางระบบสังคม สอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติ จะได้รับประโยชน์ จึงมากำหนดถือ เป็นสิทธิขึ้นมา จัดเป็นสมมติ (วินัย/การตกลงยอมรับกัน) สมมติหรือสิทธินี้ถือเป็นความสามารถ ของมนุษย์ในการสร้างอารยธรรม แต่จะได้ผลอย่างไร จะต้องมึเจตนาและปัญญา รู้เท่าทัน กรณี ตัวอย่างเรื่องจ้างคนทำสวนให้เงินเดือน 5000 บาท ก็เป็นความสามารถของมนุษย์ที่สัตว์อื่นไม่มี ถ้าคนทำสวนเข้าใจถึงตัวธรรม คือทำสวนเพื่อให้ได้ผลตามกฎธรรมชาติ เขาก็จะไม่แปลกแยก

จากกฎธรรมชาติเช่นนี้ กฎสมมุติหรือวินัยหรือกฎหมายเช่นนี้ ก็มาหนุนให้ได้ผลตามกฎธรรมชาติ จากการทำสวน

ดังนั้นการกำหนดสิทธิต่างๆ นั้น ตัวอย่างเช่น การกำหนดสิทธิอย่างหนึ่ง คือ สิทธิในการก่อกมลภาวะ (Pollution Rights) ซึ่งในทางพุทธศาสนาถือว่า สิทธิเช่นนี้ไม่มีในธรรมชาติ และไม่ถือว่าเป็นสิทธิตามธรรมชาติ เพียงแต่เป็นเรื่องของการที่มนุษย์กำหนดตกลงกันเพื่อแก้ปัญหาของสิ่งแวดล้อม การกำหนดสิทธิเช่นนี้ขึ้นมาด้วยความคิดและสติปัญญาเท่าที่เขาจะประนีประนอมระหว่างผู้ผลิตอุตสาหกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจกับสิ่งแวดล้อม ให้ผลผลิตของมากก็ได้ แต่ต้องสร้างมลภาวะให้น้อย จึงสร้างสิทธิขึ้นมาให้แกกันและสามารถขายสิทธิเหล่านี้ได้ และในอนาคตก็จะมีการกำหนดสิทธิใหม่ๆ ขึ้นมาเพิ่มเติมอีก แต่ต้องไม่ลืมความจริงของธรรมชาติ มิฉะนั้นจะอายุอินเดียนแดงที่ว่า ประหลาดใจยิ่งว่า มนุษย์สามารถเอาผืนดินและแผ่นฟ้ามาขายกันได้? เช่นนี้กฎหมายที่ออกมาจะแสดงถึงภูมิธรรมภูมิปัญญาและเป็นปัจจัยปรุงแต่งหรือตัวทำลายสังคมาารยธรรมของมนุษย์ให้ดีและร้ายได้ต่อไป

คำถามข้อ 4 ว่า บทบาทของฝ่ายนิติบัญญัติจะอย่างไร ที่ช่วยให้การบัญญัติกฎหมายเป็นไปตามหลักการของพุทธศาสนา (สิกขาบท) เช่น การออกกฎหมายคณะสงฆ์ที่ผ่านมา ถ้าฝ่ายนิติบัญญัติจะเกื้อกูล ให้เป็นไปตามหลักการของพุทธศาสนา ทำให้ข้อบัญญัติของพ.ร.บ.คณะสงฆ์ เป็นข้อสำหรับสร้างสภาพที่เอื้อ หรือเป็นสิกขาบทใหม่มนุษย์ได้เข้าถึงความจริงและมีชีวิตที่ดีงามยิ่งขึ้น และกฎหมายจะต้องช่วยหนุนสถาบันสงฆ์ด้วย

2. ในวงกว้าง นิติศาสตร์แนวพุทธนี้ กฎหมายจะต้องมีแนวโน้มเพื่อสร้างระบบสังคมสภาพแวดล้อมในการที่ช่วยให้มนุษย์พัฒนาและเข้าถึงจุดหมายดีงามยิ่งขึ้นไป มีหลักอภิธานิยธรรม 7 ประการ เช่น หน้าที่ของรัฐต้องจัดอารักขาคุ่มครองป้องกันอันชอบธรรมแก่พระอรหันต์ (ผู้มีศีลนิกบวชที่เป็นหลักชัยของสังคม) ต้องช่วยเกื้อหนุนพระสงฆ์ที่อยู๋ในแนวทางพุทธศาสนา ไม่ใช่การมีกฎหมายที่ทำให้เกิดความตกต่ำของสถาบันสงฆ์ซึ่งเป็นตัวแทนจริยธรรมของสังคม เช่น บอกว่า พระไม่ดี พระประพฤติเสื่อมเสีย เป็นต้น เป็นเครื่องชี้วัดถึงความตกต่ำของสังคมไทย อย่ามองแคบเพียงว่าสถาบันสงฆ์ตกต่ำ เป็นเครื่องเตือนใจให้ผู้ปกครองตลอดจนสังคมหันกลับมาช่วยกันพิจารณาแก้ไขปัญหา ด้วยการแก้ไขให้กลับมาสู่แนวทางที่ถูกต้อง ดังเช่นที่ฝ่ายนิติบัญญัติได้ออกกฎหมายคณะสงฆ์ไปในแนวทางการปกครองด้วยอำนาจ ซึ่งไม่ถูกหลักตามพุทธศาสนา ที่ถือว่าการปกครองในทางพุทธศาสนาไม่ควรเน้นเรื่องอำนาจแต่ปกครองเป็นเพียงปัจจัยที่มีขึ้นเพื่อการศึกษาหรือสิกขา

4. บทสรุป: ภูมิธรรมภูมิปัญญา การวิเคราะห์เปรียบเทียบ

จากการฟังและถอดคำบรรยาย พบว่า สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายความหมายและความเป็นมาของกฎหมาย โดยเปรียบเทียบกับหลักการสำคัญในพุทธศาสนา คือ ธรรมวินัย กฎหมายในทัศนะทางพุทธศาสนา คือ กฎมนุษย์ หรือกฎสมมุติ แปลว่า ข้อกำหนดที่ เกิดจากการยอมรับร่วมกันของมนุษย์ ซึ่งสอดคล้องกับหลักเรื่อง วินัย ในพุทธศาสนาที่หมายถึง

การจัดตั้ง วางระเบียบระเบียบต่างๆขึ้นในสังคมมนุษย์ โดยวินัยหรือกฎหมายทางพุทธศาสนา มีจุดมุ่งหมายที่แท้เพื่อสร้างสภาพให้มนุษย์ทั้งหลายได้พัฒนาความสามารถในการมีชีวิตที่ดีงาม ไม่ใช่เป็นเครื่องมือในการบังคับ ตามทัศนะแบบตะวันตก ที่เน้นกฎหมายเพื่อจัดระเบียบให้เกิดความสงบเรียบร้อยของสังคมสำคัญ อย่างไรก็ตามกฎหมายในทัศนะพุทธศาสนาก็ไม่ได้ปฏิเสธสภาพบังคับที่มีกำหนดไว้ในตัวบทกฎหมายต่างๆ ที่มีมนุษย์ทั้งหลายได้กำหนดกันขึ้น เช่น การที่พุทธศาสนายอมรับให้มีบทลงโทษทางอาญา เท่ากับว่ากฎหมายในทางพุทธศาสนายอมรับหลักการในการลงโทษบุคคลที่กระทำผิด เพียงแต่พุทธศาสนาเปิดกว้างว่า จะลงโทษอย่างไรนั้น เป็นเรื่องที่มนุษย์ที่มีปัญญารู้หลักการ จะต้องพิจารณาเพื่อให้เกิดความยุติธรรม ดังนั้นกฎหมายจึงต้องปรับปรุงแก้ไขอยู่ เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม มีความเป็นสากล

หากเปรียบเทียบกับแนวคิดทางกฎหมายตามแบบปรัชญาตะวันตก จะพบแนวคิดที่สำคัญ ได้แก่ แบบกฎหมายบ้านเมืองหรือปฏิธานนิยมหมายถึงกฎหมายที่เกิดขึ้นจากการที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยคำว่าปฏิธาน แปลว่า การตั้งขึ้น การกำหนดขึ้นโดยมนุษย์หรือโดยรัฐ⁹ ต่อมาจึงอธิบายว่า กฎหมายคือ คำสั่งหรือข้อบังคับของผู้มีอำนาจสูงสุดในแผ่นดิน (รัฐอธิปไตย) ประเด็นนี้ได้ถูกยืนยันโดยคำพิพากษาฎีกาที่ 3578/2560 ว่า “การยึดอำนาจการปกครองเป็นผลสำเร็จแล้ว เนื่องจาก คสช. ประกาศใช้กฎอัยการศึกที่ราชอาณาจักร ประกาศให้รัฐธรรมูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 สิ้นสุดลง ยกเว้นบทบัญญัติหมวด 2 รวมทั้ง คสช. ได้มีประกาศและคำสั่งอันเป็นการใช้อำนาจบริหารประเทศอีกหลายอย่าง คสช. จึงเป็นรัฐอธิปไตย จึงย่อมมีอำนาจออกประกาศและคำสั่งให้จำเลยรายงานตัวต่อ คสช. ได้” และกฎหมายต้องใช้ได้เป็นการทั่วไป หากฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามแล้ว จะได้รับโทษหรือสภาพบังคับ ส่วนแนวคิดปรัชญากฎหมายธรรมชาติ หรือ Natural Law ตั้งเดิมอธิบายว่า กฎหมายที่แท้จริง คือ เหตุผลที่ถูกต้อง สอดคล้องกับธรรมชาติ แผ่ซ่านไปในทุกสรรพสิ่ง

สำหรับแนวคิดทางกฎหมายแบบกฎหมายประวัติศาสตร์ (Historical Law) เป็นแนวคิดคล้ายแบบกฎหมายบ้านเมือง แต่เน้นความสำคัญเรื่องจารีตประเพณี วัฒนธรรมที่เรียกว่าจิตวิญญาณประชาชาติ (Volksgeist) จนได้อธิบายว่า กฎหมายคือ กฎเกณฑ์ที่เป็นแบบแผนความประพฤติของมนุษย์ในสังคม ซึ่งมีกระบวนการบังคับที่เป็นกิจจะลักษณะ หรือแนวคิดกฎหมายสามยุค (Three Layer of Laws) ประกอบด้วยกฎหมายชาวบ้าน กฎหมายของนักกฎหมาย และกฎหมายเทคนิค

จากการค้นคว้าเกี่ยวกับอิทธิพลของแนวคิดปรัชญากฎหมายที่มีการเรียนและการสอนในรายวิชาของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทย พบว่า ส่วนใหญ่แทบทั้งหมดได้รับอิทธิพลจากปรัชญาตะวันตก ดังนี้

1. อิทธิพลของปรัชญากฎหมายบ้านเมืองนั้น พบว่าเริ่มจาก กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ได้อธิบายว่า กตหมายนั่นคือ เปนข้อบังคับของผู้ซึ่งมีอำนาจในบ้านเมือง เมื่อผู้ใดไม่ทำตามแล้ว

⁹ ดิเรก ธรรมาคม, นิติปรัชญา, 97.

ต้องโทษ ต่อมาศาสตราจารย์ ดร.หยุด แสงอุทัย ได้อธิบายทำนองเดียวกันในหนังสือความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไปว่า กฎหมายได้แก่ ข้อบังคับของรัฐซึ่งกำหนดความประพฤติของมนุษย์ ถ้าฝ่าฝืนจะได้รับผลร้ายหรือถูกลงโทษ

2. อิทธิพลของปรัชญากฎหมายธรรมชาติ พบว่า ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี เกษมทรัพย์ อธิบายว่า¹⁰ กฎหมายที่แท้จริงคือเหตุผลที่ถูกต้อง สอดคล้องกับธรรมชาติ แม้ชานไปในทุกสิ่ง สม่่าเสมอเป็นนิรันดร ส่วน จรัญ โฆษณานันท์ ก็อธิบายในทำนองเดียวกันว่า กฎหมายธรรมชาติมาจากกฎธรรมชาติของสรรพสิ่ง ซึ่งอาจค้นพบได้โดยการใช้เหตุผลของมนุษย์

3. อิทธิพลของปรัชญากฎหมายประวัติศาสตร์ พบว่า รองศาสตราจารย์สมยศ เชื้อไทย ก็ได้รับอิทธิพลแนวนี้ ด้วยการอธิบายตามแนวคิดที่เรียกว่า กฎหมายสามยุคหรือสามชั้น (Three Layer of Laws) ในหนังสือความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับกฎหมาย เรื่องวิวัฒนาการของกฎหมายสามยุค เป็น 1. กฎหมายชาวบ้าน 2. กฎหมายของนักกฎหมาย 3. กฎหมายเทคนิค

ส่วนนักวิชาการที่พยายามอธิบายกฎหมายในแนวทางใกล้เคียงกับหลักทางพุทธศาสนา ได้แก่ ศาสตราจารย์แสวง บุญเฉลิมวิภาส อธิบายไว้ว่า¹¹ กฎหมายคือธรรม อันมีที่มาจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ในคำสอนทางพุทธศาสนา การอธิบายถึงหลักธรรม เป็นการอธิบายถึงความหมายตามเหตุและผลที่เป็นจริงตามธรรมชาติ จำแนกความหมายของธรรม เป็น 1.ตัวธรรมชาติ (สภาวะธรรม) 2.กฎธรรมชาติ 3.หน้าที่ของสิ่งมีชีวิตตามกฎธรรมชาติ (ปฏิบัติธรรม) 4.ผลที่ได้จากการทำหน้าที่ตามกฎธรรมชาติ (ปฏิเวธธรรม) และการอธิบายโดย ร.แลงการ์ด ว่า¹² กฎหมายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับธรรมะ กล่าวคือ เป็นกฎซึ่งควบคุมระเบียบทั้งปวงในโลก และซึ่งอยู่เป็นอิสระไม่ตกอยู่ในอำนาจแห่งเจตนาของมนุษย์ใด

จากข้อมูลข้างต้น ทำให้เห็นได้ว่า การอธิบายหลักและแนวคิดเกี่ยวกับกฎหมาย ตามแนวทางการบรรยายธรรมะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) มีความคล้ายกับแนวคิดปรัชญากฎหมายบ้านเมืองในแง่ที่ว่า กฎหมายเกิดจากการที่มนุษย์ (รัฐ) จัดตั้งหรือกำหนดขึ้น (Positive) ส่วนด้านที่แตกต่างจากแนวคิดตะวันตก ได้แก่ แนวคิดกฎหมายธรรมชาติที่ว่า กฎหมายมีอยู่ทั่วไปตามธรรมชาติ แต่พุทธศาสนาเห็นว่า กฎหมายเป็นกฎของมนุษย์ไม่ใช่ของธรรมชาติ กฎหมายเกิดจากการที่มนุษย์มากำหนดกันขึ้นมาใช้ร่วมกัน ส่วนธรรมชาตินั้นแม้พุทธศาสนาไม่ใช่ตัวกฎหมาย ธรรมชาตีก็คือ สิ่งทั้งหลายบรรดามี (Things) จึงทำให้เห็นได้ว่า แนวคิดทางพุทธศาสนามีความละเอียดและลึกซึ้งมากกว่า โดยท่านได้อธิบายตั้งแต่ ความหมายของถ้อยคำ รากฐานที่มาของศัพท์ และประวัติศาสตร์และความเป็นมาของเรื่องนั้นๆ นอกจากนี้ยังได้วิเคราะห์รากฐานแนวคิดของตะวันตกทั้งหมดว่า แนวคิดเบื้องหลังอารยธรรมตะวันตกเหล่านั้นได้ผ่านการต่อสู้ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน กล่าวคือ ระหว่างผู้ปกครอง

¹⁰ ปรีดี เกษมทรัพย์, *นิติปรัชญา*, 333.

¹¹ แสวง บุญเฉลิมวิภาส, *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2554.) 285.

¹² ร. แลงการ์ด (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และวิศิษฐ์ พงศ์พนิตานนท์ บรรณาธิการ), *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553), 53-54.

กับผู้ที่ปกครอง ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ จนทำให้เกิดเป็นโลกทัศน์แบบมองธรรมชาติ คือ สิ่งทั้งหลายรอบตัวมนุษย์ แต่ลืมไปว่า ตัวมนุษย์นั้นแหละก็เป็นธรรมชาติส่วนหนึ่งด้วย และเป็น ตัวสำคัญในการกระทำต่อธรรมชาติรอบตัวมนุษย์ แนวคิดตะวันตกได้เดินทางไปสู่แนวคิดที่ ต้องการจัดการควบคุมธรรมชาติ จนถึงเอาชนะธรรมชาติ เหล่านี้คือแรงผลักดันให้เกิดแนวคิด และหลักการเกี่ยวกับกฎหมาย เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมกำกับมนุษย์ด้วยกัน กฎหมาย ที่เกิดจากแนวคิดปรัชญาของตะวันตก จึงก่อให้เกิดปัญหาอย่างน้อยสองประการ คือ 1. ปัญหา ต่อสิ่งแวดล้อมหรือการเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม และ 2. ปัญหาความขัดแย้งในเรื่อง อุดมการณ์แนวคิดจนถึงการต่อสู้และสงคราม เมื่อเป็นดังนี้ ตะวันตกพยายามหาทางแก้ไขด้วยการ มาศึกษาแนวคิดตะวันออก เพื่อนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองและสังคมของเขา ในแง่นี้ทำให้เห็นได้ว่า หากวงวิชาการไทยโดยเฉพาะวงการนิติศาสตร์ที่มีการจัดการเรียนการ สอนกฎหมาย ควรหันมาศึกษาหลักและแนวคิดทางพุทธศาสนาทั้งหลาย ซึ่งมีอยู่แล้วใน สังคมไทย เพื่อนำหลักและแนวคิดที่ถูกต้องมาปรับใช้ในการสร้างเสริมทัศนคติ มุมมองใน การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทย เพราะการแก้ไขปัญหาในระดับบุคคลนั้น พุทธศาสนามี วิธีการในการแก้ไข โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเด็นเกี่ยวกับ ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมาย ท่าทีของ มนุษย์ในการมองกฎหมายในทางพุทธศาสนา สามารถแยกระดับของบุคคลกับกฎหมาย ว่า มนุษย์มีศักยภาพหลายระดับ มีความรู้ความเข้าใจที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นธรรมชาติของสัตว์โลกที่มี พัฒนาการที่ต่างกัน กฎหมายหรือวินัยในพุทธศาสนา จึงสามารถแยกมนุษย์ที่สัมพันธ์กับ กฎหมายได้เป็น

1. มนุษย์ที่ยังไม่มีการศึกษาหรือไม่มีปัญญา จะมองกฎหมายเป็นเครื่องบังคับ (*ผืนใจ*)
2. มนุษย์ที่เริ่มมีการพัฒนาทางการศึกษาหรือมีปัญญาในระดับสามัญ จะมอง กฎหมายเป็นเครื่องฝึกตนหรือข้อที่ตนควรฝึกฝน (*พร้อมใจ*)
3. มนุษย์ที่มีการศึกษาพัฒนาปัญญาจนสมบูรณ์แล้ว จะมองกฎหมายเป็นเพียง เครื่องหมายรู้ร่วมกัน (*เต็มใจ*)

เมื่อเปรียบเทียบแล้ว หลักการของนิติศาสตร์แนวพุทธ มีความสัมพันธ์กับการพัฒนา มนุษย์ในฐานะสมาชิกของสังคม เพื่อให้เป็นสังคมที่ดีมีความสุขสันติได้อย่างแท้จริง ซึ่งเป็นเรื่อง แปลกที่สังคมในวงการนิติศาสตร์ของไทย มีการศึกษาหลักแนวคิดนี้น้อยมาก ไม่เห็น ความสำคัญของหลักและแนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายในพุทธศาสนา แต่กลับไปยกย่องแนวคิดของ ตะวันตกทั้งหลายที่ได้สร้างปัญหาต่อตัวมนุษย์และต่อสิ่งทั้งหลายรอบตัวมนุษย์ แล้วก็จะ วนเวียนเป็นสังสารวัฏ

โดยสรุป บทความนี้จึงต้องการกระตุ้นให้วงวิชาการโดยเฉพาะด้านนิติศาสตร์ของไทย หันกลับมาเรียนรู้ศึกษาหลักทางพุทธศาสนาในเชิงเปรียบเทียบกับแนวคิดตะวันตก โดย พยายามนำหลักการที่ดีของตะวันตกมาปรับใช้ และค้นหาหลักคิดทางพุทธศาสนาโดยเฉพาะ ด้านนิติศาสตร์ว่า กฎหมายไทยมีรากฐานทางความคิดจากอารยธรรมอินเดียผ่านศาสนาพุทธ และศาสนาพราหมณ์ การรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาใช้ ควรปรับให้เข้ากับวัฒนธรรมของ

คนไทยด้วย เพื่อให้มีความเข้าใจที่ถูกต้องและการประพฤติปฏิบัติหรือด้านพฤติกรรมของบุคคล ก็จะก่อปัญหาต่อตนเองและสังคมน้อยลง จากนั้นด้านปัญญาที่ได้รับการพัฒนาให้มีความรู้ก็จะไปสร้างสรรค์ให้สังคมมีความปกติสุขสืบไป ดังคำกล่าวที่ว่า “โลกมีปัญหา พุทธศาสนามีคำตอบ”

บรรณานุกรม

- จรัญ โฆษณานันท์. *นิติปรัชญา*. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์, 2532.
- ดิเรก ควรสมาคม. *นิติปรัชญา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2563.
- ปรีดี เกษมทรัพย์. *นิติปรัชญา*. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพฯ: เดือนตุลา. 2560.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*.ชำระเพิ่มเติมครั้งที่ 1 พิมพ์ครั้งที่ 11. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2550.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). *ธรรมะบรรยายชุดธรรมะสู่การเมือง* เรื่อง นิติศาสตร์แนวพุทธ. วิทยาลัยพุทธศาสตร์, 2539.
- ร. แลงการ์ด (ชาญวิทย์ เกษตรศิริและวิภักดิ์ พงศ์พินิตานนท์ บรรณาธิการ). *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553.
- สมชาย ปรีชาศิลปกุล. เหลียวหลัง แลหน้า “นิติปรัชญานิพนธ์ของไทย.” *CMU Journal of Law and Social Sciences*. Vol.13 No. 2, 45-63.
- สมยศ เชื้อไทย. *ความรู้กฎหมายทั่วไป*. พิมพ์ครั้งที่ 23. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2560.
- สิทธิ บุตรอินทร์. *ปรัชญาเปรียบเทียบมนุษย์นิยมตะวันออกกับตะวันตก*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊ค จำกัด, 2554.
- แสวง บุญเฉลิมวิภาส. *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2554.